

Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Paasi, Anssi (1991). Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana. (The changing concepts of region as indicators of the development of geography). Terra 103: 4, pp. 293–308.

The 1980s witnessed a surprising resurgence of regional geography. This new or reconstructed regional geography emerges from socio-theoretical premises and is one manifestation of the recent revival of the spatial in social sciences. The present article aims at tracing the development and content of various concepts of region that have been employed in the main fields of geography, i.e. regional and systematic geography, and at contextualizing these categories within the development of geographical thought and changing social practices, which form the societal frame and basis for the development of geography. The development of regional thought and its motives are interpreted, using Habermas' categories, in terms of technical, hermeneutic and emancipatory interests. This enables 12 interpretations of the concept of region to be distinguished, labelled under the headings pre-scientific, discipline-centred and critical. Each of them is analysed here in detail.

Anssi Paasi, Department of Geography, University of Oulu, Linnanmaa, SF-90570 Oulu, Finland.

»The highest form of geographer's art is the production of evocative descriptions that facilitate an understanding and an appreciation of regions» (J.F. Hart 1982: 1)

»Unlike earlier chorologies, a restructured regional geography cannot portray regions as static, ahistorical units, but as the products of local actors situated within a wider division of labor» (Warf 1988: 342)

Kunkin tieteenalan traditioon kuuluu käsitteitä, jotka luonnehtivat ko. tieteenalaa, sen lähestymistapoja ja julkista imagoa. Maantieteessä tällaisia kategorioita ovat pitkään olleet mm. *tila, alue, paikka* ja *sijainti* (vrt. James 1954, Broek 1965). Ehkä tärkein käsite on *alue*, joka on ollut koko akateemisen maantieteen olemassaolon ajan tieteenalan keskeinen intellektuaalinen ongelma sekä konkreettisen tutkimuksen (tutkimusprosessi/tulosten esittäminen) kannalta että filosofis-metodologisessa mielessä (tutkimusastelman ja käsitteiden teoreettinen perustelu). Samalla aluekäsite ja siihen liittyvä argumentaatio on eri muodoissaan antanut myös keskeisen käsitteellisen legitimaatioperustan koko yliopisto-maantieteen olemassaololle ja tutkijoiden identiteetille. Maantieteen historiasta tiedetään, että erityisesti korologisen tradition edustajien esittämä maantieteellisen näkökulman perustelu ra-

kentui tieteiden välisen työnjaon periaatteelle, jolle haettiin filosofinen tuki aina *Kantin* tiedesystematiikasta saakka. Maantieteelle oli sen mukaan ominaista ilmiöiden tarkastelu suhteessa tilaan tai alueeseen. Historia puolestaan oli aikatie. Näin nämä näkökulmatieteet — ns. ekseptionalistiset tieteenalat — poikkesivat systemaattisista tieteistä, joille oli tyypillistä tietty tutkimuskohde (Kant 1923, Hettner 1927, Hartshorne 1939, ks. myös DeJong 1962). Ajatus maantieteestä 'tilatieteenä' ei ole ainoastaan korologien omaisuutta: samankaltaisia ajatuksia on esitetty myös myöhemmissä aluekäsitteen tulkinnoissa, joissa tilalle on annettu itsenäisen entiteetin asema ja jopa nähty se kausaalisenä voimana (vrt. Entrikin 1981).

Näiden ajatusmallien implikaatiot ovat pitkään estäneet maantieteen aluekäsitteiden kehittymisen. Keskeisiä ongelmia ovat olleet 1) alueiden näkeminen historiattomina kehikkoina, joihin luonnon ja kulttuurin moninaiset ilmiöt asettuvat ja toisaalta 2) alueiden palauttaminen mentaaliseksi kategorioiksi, joita tutkija tarpeen mukaan tuottaa. Viime mainittu ongelma on ollut osa maantieteen piirissä käytyä ikuisuuskeskustelua, jonka Minshull (1967: 13–15) tiivistää kahteen kysymykseen: 1) ovatko alueet pelkkiä ideoita, ts. metodi maailman moninaisuuden tut-

kimuksessa vai 2) ovatko ne todella olemassa olevia yksiköitä? (vrt. Wooldridge & Gordon East 1958: 145—160, Broek 1965: 65).

Minshullin toinen kysymys on ongelmallisempi kuin miltä se pinnallisesti katsoen näyttää. Looginen jatkokysymys kuuluuikin, millaisten filosofis-metodologisten sitoumusten mukaisesti vastaamme toiseen, luonteeltaan ontologiseen kysymykseen. Viittaako kysymyksenasetteluun selvästi sisältävyä ontologinen aspekti pelkästään *empiirisen* havainnoinnin ongelmaan, jolloin alueiden reaalisuus perustuisi ainoastaan tutkijoiden kykyyn havaita ja luokitella maanpinnan moninaisia empiirisesti havaittavissa olevia ilmiöitä — siis »löytää» alueita. Alueet olisivat näin ollen luokitteluvälineitä. Tämä käsitys tulee hyvin esille Hartin (1982: 23) toteamuksessa, jonka mukaan

»Regions are subjective artistic devices, and they must be shaped to fit the hand of the individual user. There can be no standard definition of a region, and there can be no universal rules for recognizing, delimiting and describing regions».

Toisaalta voidaan kysyä, vaatiiko alueisiin kytkeytyvä ontologinen aspekti jäljittämään abstraktioita, joiden avulla voidaan tutkimuskohteenä olevan todellisuuden huolellisen käsitteellisen jäsentelyn jälkeen löytää tarkasteltavan ilmiön oleelliset piirteet ja lopulta ikäänkuin 'taivuttaa' erilaisten inhimillisten käytäntöjen kautta aktiivisesti tuotetut alueet konkreettisen tutkimuksen kohteeksi.

Kirjoituksen tavoitteet ja lähtökohdat

Artikkelissa tarkastellaan maantieteen muuttuvia aluekäsityksiä ja sitä, millä tavalla nämä ilmentävät tieteenalan kehitystä ja tutkimusten teoreettisten lähtökohtien muutoksia. Erityisenä kiinnostuksen kohteena on ns. uusi tai rekonstruoitu aluemaantiede, joka on 1980-luvun kuluessa tullut maantieteellisen tutkimuksen tärkeäksi intellektuaaliseksi haasteeksi mm. anglo-amerikkalaisessa keskustelussa (ks. Thrift 1983, Pred 1985, Lee 1985, Paasi 1986, 1991a, Taylor 1988, 1991a), hollantilaisessa (ks. Paul 1989, Johnston ym. 1990) ja espanjalaisessa maantieteessä (Trebals... 1990).

Tarkastelun lähtökohtana on ajatus maantieteen idean esittäytymisestä kolmessa olomuodossa (ks. Paasi 1991c). Maantiede 1:n muodostaa se tosiasia, että todellisuus on maantieteellisesti (ja historiallisesti) rakentunut; sille on luonteenomaista erilaisten luonnon ja kulttuurin ilmiöiden jakautuminen maapallon pinnan todellisuus-

teen. Tästä alueellisesta todellisuudesta akateeminen maantiede mutta myös muut faktuaaliset/empiiriset tieteenalat ammentavat tutkimuskohteensa.

Maantiede 2 on sosiaalinen instituutio, jolla on paikkansa tieteiden välisessä työnjaossa. Tieteen kehityksen kannalta instituutio on tärkeä, koska institutionaalisissa asemassa operoivat toimijat määrittävät legitiimin metodologian rajat. Aluemaantieteen suuri haaste on maantieteen metodologian traditionaalisten rajojen ylittämisesä, ts. vain yksi tieteenalan kannalta relevantteihin institutionaaliin käytäntöihin kanonisoitu metodologinen näkökulma — maantieteen tapauksessa naturalismi on ollut tällainen hallitseva perspektiivi — ei ole riittävä lähtökohta tieteenalan kehittymiselle.

Kolmanneksi maantiede on olemassa käsitteellisenä järjestelmänä ja tieteellisinä toimintastrategioina ja -normeina. Nämä ovat periaatteessa luonteeltaan yleismaailmallisia ja määrittävät maantieteen käsitteellisiä rajoja. Käsitteellinen perusta on tärkeä siksi, että sen kehittymisen myötä myös konkreettisen tutkimuksen strategiat kehittyvät. Maantieteessä tämä asia on tärkeä, koska sen tutkimat ilmiöt vaihtelevat luonnosta yhteiskuntaan. Erityisesti ihmismaantieteen osalta näyttää siltä, että ellei käsitteellisen perustan ja maantieteilijöiden tuottamien abstraktioiden avulla saada todellisuudesta esiin uusia näkökulmia, ei siihen välttämättä päästä pelkän empiirisen erittelynkään pohjalta.

Kirjoituksen kohteena on siis M3 ja tarkemmin aluekäsite. Tätä ei kuitenkaan ole mahdollista tarkastella irrallaan M1:stä ja M2:sta, jotka juuri aluemaantieteen tapauksessa ovat tärkeitä: ensimmäinen erityisesti aluemaantieteen ehkä tärkeimmän sovellutuksen — koulumaantiedon — kautta, toinen tiedeinstituution metodologisia valintoja kontrolloivan vaikutuksen kautta. Metodologisenä lähtökohtana seuraavassa on ymmärtää maantieteen historia monitasoisena, muutosrytmeiltään erilaisten ilmiöiden kerrostumana, jossa erikestoiset historialliset prosessit voivat ilmetä myös samanaikaisesti (ks. Braudel 1980, Ricoeur 1988). Tarkastelun monitasoisuus on välttämätöntä, sillä aluemaantieteen tulevaisuudesta 1980-luvulla käyty keskustelu osoittaa, että luonnonhistoria, sosiaalinen historia, eri kestoisten institutionaalisten käytäntöjen historia ja yksilöiden historia tarjoavat kukin erilaisen tulkintakehyksen alueelliseen tutkimukseen.

Ilmiöt, joita seuraavassa tarkastellaan, ovat siten välittyneet myös eri tavoin mahdollisten lukijoiden kokemuksen rakenteisiin. Jo käsite

'aluemaantiede' merkinnee erilaisia asioita eri maantieteilijäskupolville. Sukupolvet, joille traditionaalinen aluemaantiede oli maantieteellisen tutkimuksen ydin ja tärkein kiintopiste, kokevat sen varmaankin hyvin eri tavoin kuin esimerkiksi tutkija, joka positivismiin nousun myötä oli todistamassa legitimiin tutkimuskäytäntöjen muutosta 1950—60-luvuilla ja aluemaantieteen murenemista kvantitatiivisen maantieteen edessä. Ja edelleen maantieteen humanistisen ja kriittisen tradition tutkijat tulkitsevat aluemaantieteen olemuksen eri tavoin ja erilaisen käsitteellisen välineistön avulla. Heidän diskurssissaan sekä traditionaalinen naiivin empirismin mukainen aluemaantiede että positivismiin tarjoama vaihtoehto asettuvat kriittiseen valoon. Mutta nämä dynaamisesti uudistuvat ajatusmallit lienevät maantieteellisen ajattelun kehittymisen välttämätön ehto ja myös ilmaus luovista jännitteistä, joita mm. Dear (1988) kuuluttaa maantieteelliseltä tutkimukselta.

Aluemaantieteen muuttuva sisältö

Aluekäsitteen erittely liittyy yleensä aluemaantieteen yhteyteen — viime mainitun merkityksisällöt taas ovat olleet ajan kuluessa hyvin moninaisia. Aluemaantiede onkin yleisnimitys monilaisille tutkimussuuntauksille. Tutkijat suhtautuvat aluemaantieteeseen ja aluemaantieteelliseen tutkimukseen hyvin erilaisella vakavuudella: eräille aluemaantiede esittäytyy pelkkänä triviaalina metodisena suoritukseksi. Useimmat kuitenkin kokevat aluemaantieteen vakavana intellektuaalisena haasteena, jolla on merkitystä koko tieteenalamme kannalta. 1980-luvun kuluessa jälkimmäinen ajatustapa näyttää saaneen yhä enemmän kannatusta, mikä on maantieteen tulevaisuuden kannalta hyvin positiivista. Esimerkiksi Hart (1982: 21) kirjoittaa, että aluemaantieteellinen tutkimus on intellektuaalisesti haastavaa ja palkitsevaa, koska se voi ja sen tulee tuottaa syvällisiä kontribuutioita tiedolle ja ymmärtämykselle.

1980-luvun aikana on julkaistu lukuisia puheenvuoroja, joissa uutta aluemaantiedettä on hahmoteltu (esim. Thrift 1983, Pred 1984, Lee 1985, Paasi 1986, Taylor 1988). Useissa katsauksissa on etsitty syitä aluemaantieteellisen ajattelun uudelle nousulle ja eritelty sen uusia muotoja (esim. Gilbert 1988, Pudup 1988, Jonas 1988, Thrift 1989, 1990, vrt. myös Entrikin 1981). Viime aikoina on entistä perusteellisemmin alettu pohtia sitä, millä tavalla uusi aluemaantiede on metodologisesti toteutettavissa ja millaisia ongel-

mia uudet lähtökohdat tutkimuksessa aiheuttavat (Sayer 1989, Johnston ym. 1990). Thrift (1990) on edelleen pohtinut aluemaantieteen vakavan kehittämisen teoreettisia esteitä. Samalla on tietoisesti haluttu myös ottaa etäisyyttä deskriptiiviseen ja naturalistiseen toimintakoodiin, joka on liitetty perinteiseen aluemaantieteelliseen tutkimukseen (ks. Paasi 1991a).

Vaikka aluemaantieteellinen tutkimus menetti asemiaan 1950—1960-luvuilla ja vaikka uusi aluemaantiede edustaa uudentyypistä teoreettisesti informoitua näkökulmaa aluemaantieteen, traditionaalinen koodi on ilmennyt jatkuvasti mm. yliopistotasoisissa aluemaantieteen oppikirjoissa, joissa tutkijan ideomat ja luokittelemat alueet useimmiten kuvataan ilman varsinaista kontekstuaalista tulkintaa (ks. esim. Wheeler et al. 1961, Morris 1972, DeBlij 1974, English 1977, DeBlij 1981). Näin oppikirjat itse asiassa vuodesta toiseen uusintavat geografia-termin historiallista merkitystä: *ge* (maa) ja *grapho* (kirjoitan, kuvaan). Kukaan tuskin kiistää oppikirjojen tiedollista ja kulttuurista merkitystä siinä: aluemaantieto on kritiikistä huolimatta jatkuvasti maailmankuvamme välttämätön rakennuspalanen. Kritiikkiä saatetaan sen sijaan esittää asioiden ei-kontekstuaalista esittämistapaa tai painotuksia kohtaan. Itse aluemaantieteen lähestymistapojen ja käsitteellisen perustan osalta näissä kirjoissa on verraten harvoin esitetty selkeitä kontribuutioita — siihen niissä ei tietysti ole pyrittykään samaan tapaan kuin varsinaisissa alan tutkimuksissa ja teoreettisissa linjanveidoissa.

Toisin kuin traditionaalisen aluemaantieteen, uuden aluemaantieteen lähestymistavat ilmentävät voimistuvaa kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusotetta maantieteessä, mikä näkyy myös tutkimusten metodologisissa lähtökohdissa. Induktioon perustuvan empirisen kuvauksen sijasta on hahmoteltu teoreettista otetta, jossa tarkasteltavia ilmiöitä pystytään käsitteellistämään laajemmissa yhteyksissään. Ehkä eroa traditionaaliseen aluemaantieteeseen voisi luonnehtia siten, että siinä missä perinteinen aluemaantiede pyrki (ideaalisesti) kuvaamaan kaikkien tiettyllä alueella olevien ilmiöiden suhteet ja vuorovaikutuksen, uuden aluemaantieteen edustajille on tyypillistä pyrkimys käsitteellistää niitä *oleellisia* prosesseja ja institutionaalisia käytäntöjä, joiden kautta alueellinen järjestelmä ja sen osana alueet ja paikat rakentuvat. Uuden aluemaantieteen edustajat ovat myös jälleen kerran joutuneet selvittämään välinsä ajan (historian) ja tilan (aluejärjestelmän monitasoisuus, spatiaalisuuden rooli) kategorioiden kanssa. Näiden

uudelleen tulkinnot ovatkin olleet metodologisesti merkittävintä antia 1980-luvulla käydyssä keskustelussa.

Uuden aluemaantieteen tutkimuksissa ei preferoida mitään erityistä aluetasoa: aluejärjestelmän kokonaisvaltainen hahmottaminen merkitseekin juuri eri aluetasolla tapahtuvien ilmiöiden suhteiden erittelyä (vrt. Sayer 1989). Maantieteessä on vaadittu erityisen spatiaalisia skaalvoja hahmottavan teorian kehittelyä (Smith 1987, 1990). Vanhan ja uuden ajattelutavan eroa valaisevat tässä suhteessa hyvin myös kirjoituksen alussa esitetyt sitaatit. Voidaan sanoa, että uuden aluemaantieteen lähtökohtana on ollut kasvava tietoisuus siitä, että »geography matters» — maantieteellinen tekijä on keskeisesti mukana sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa ja siinä, millä tavalla alueellinen erilaistuminen tapahtuu.

Ehkä toistaiseksi perusteellisimmassa katsauksessa Gilbert (1988) erottaa kolme näkökulmaa, jotka ovat olleet luonteenomaisia uuden aluemaantieteen tutkimuksille. Aluksi Gilbert erottaa 1) lähestymistavat, jotka liittyvät eksplisiitisti tiettyyn tuotantotapaan kytkeytyvien yhteiskunnallisten prosessien spatiaaliseen organisoitumiseen. Lähestymistavat keskittyvät siten alueiden polito-ekonomisen perustan rakentumiseen ja painottavat mm. pääoman kiertokulun logiikkaa näissä prosesseissa (ks. Massey 1978, Webber 1985). Monissa uudemmissa tutkimuksissa alue hahmotetaan 2) inhimillisen vuorovaikutuksen perustaksi, jolla on tärkeä merkitys yhteiskunnallisten suhteiden reproduktiossa. Tämän tutkimuskentän piiriin liittyy koko joukko tutkimuksia, joiden painopisteet vaihtelevat puhtaasta teoretisoinnista konkreettisiin analyyseihin (Thrift 1983, Pred 1984, Paasi 1986, Warf 1988). Edelleen Gilbert (1988) erottaa 3) tutkimukset, joissa kohteena on, yleisesti ilmaisten, kulttuuri. Tutkijoiden kiinnostuksen kohteena ovat mm. alueellinen identifioituminen ja identiteetti. Alue ymmärretään tällöin tietyn ihmisryhmän ja miljööän välisten kulttuuristen suhteiden perustalta. Tämä lähestymistapa sisältää häivähdyksen kulttuurimaantieteen traditiosta, jossa yhteisön ja miljööän suhde oli keskeisesti esillä. Gilbertin tyologian mukaan nämä tutkimukset kuitenkin viittaavat selvemmin nykyaikaisempiin alueellisen identiteetin tutkimuksiin.

Uuden aluemaantieteen esiinnousun myötä uutta painoa ovat saaneet maantieteen traditiosta vähemmän huomiota saaneet 1) historiallisen tutkimusotteen merkitys (esim. Lee 1985, Paasi 1986, Taylor 1988, 1991a) ja 2) kysymys alueellisen järjestelmän monitasoisuudesta (esim. Taylor 1985, 1988, vrt. Paasi 1991b). Nämä teemat

ovat olleet esillä jo maantieteilijöiden klassisissa keskusteluissa (ks. esim. Hartshornen, 1939: 442, toteamusta alueellisen synteessin ongelmista eri aluetasolla tai historiallisen maantieteen pitkää traditiota). Nyt ongelmat otetaan esiin yhteiskunta- ja kulttuuriteorian kautta tulkittuna. Tämä on nostanut aluemaantieteen (ja yhteiskuntatieteellisen aluetutkimuksen) statusta myös tieteenalan ulkopuolella (vrt. Paasi 1991c). Historiallisen otteen korostaminen ei puolestaan ole merkinnyt vain menneisyyden ottamista 'vakavasti' vaan ylipäättään yhteiskuntaa, ihmistä ja sosiaalista muutosta koskevien olettamusten syvällisempää problematisoimista (ks. Driver 1988).

Tradition painolasti?

Elpymisestä huolimatta aluemaantiede on vuosikymmenten kuluessa muodostunut jonkinlaiseksi sisäänrakennetuksi ongelmaksi maantieteeseen. Uusissa keskusteluissa onkin haluttu tehdä selkeä ero vanhaan aluemaantieteeseen. Miksi? Yksi oleellinen syy tähän on perinteiseen aluemaantieteeseen usein liitettävä, mystiikan siemen sisältävä *holismin* idea, joka hämärtää jatkuvasti aluemaantieteen imagoa maantieteen opetuksessa. Maantieteen perinteeseen kytkeytyvä holismin idea myös uusintuu jatkuvasti uusien sukupolvien myötä — eikä enää nykyisin niinkään hyvin perusteltuna kuin tieteenalamme traditiossa, jossa aluemaantiede oli metodologisen keskustelun ydin. Argumentaation »pysähtyneisyys» johtuu juuri siitä, että traditionaalinen aluemaantiede on menettänyt merkitystään *tutkimusalana* yliopistomaantieteen piirissä.

Kriittisen roolin maantieteilijöiden (myös suuren yleisön) aluemaantiedettä koskevien käsitysten muovaajina ovat saaneet aluemaantieteen opetus yliopistoissa ja ennen muuta koulumaantieto — ensimmäinen kuva maantieteen osaluista ja niiden tehtävistä omaksutaan esimerkiksi Suomessa lukioiden maantieteen opetuksen kautta. Ainakin kirjoittajalla on vaikeuksia pitää — nimenomaan niissä vahvasti heijastuvan holismin takia — informatiivisina seuraavia muutamista tuoreista lukion maantieteen oppikirjoista poimittuja, tässä hieman mukailtuja aluemaantieteen esittelyjä:

»Aluemaantiede käsittelee rajatun alueen kaikkia tekijöitä kokonaisuuden puitteissa».

»Oleellista maantieteelle on se, että tarkastelu otetaan huomioon kaikki paikkaan liittyvät tekijät ja niiden välinen vuorovaikutus... Se maantieteen lohko, jossa tarkastellaan kaikkia tietyn alueen ilmiöitä yhdessä, on aluemaantiedettä».

Nämä tavoitteet ovat kovin abstrakteja ja sisällöllisesti tyhjiä. Tutkijan tulisi olla melkoinen fakiiri, ennenkuin hän voisi tutkia aluetta tai paikkaa siten, että kaikkien siellä vaikuttavien ilmiöiden vuorovaikutus tulee otetuksi huomioon. Esimerkkien sisältö tulee vielä vaikeammaksi ymmärtää, koska niissä ei ilmaista, mikä alue tai paikka ylipäättään on tai miten se rajataan.

Aluemaantiede on maantieteen osa-alue, jota usein peräänkuulutetaan myös juhlapuheissa: monet aluemaantieteen holistista olemusta jäljitävät merkittävät puheenvuorot onkin esitetty juuri erilaisten maantieteellisten tai muiden seurojen vuosikokouksissa (esim. Gilbert 1960, Hart 1982). Näissä puheenvuoroissa, jotka usein ovat hyvin nostalgisia, aluemaantiede nähdään vanhojen hyvien — mutta nyt jo menetettyjen — aikojen ilmentymäksi.

Edellisten esimerkkien perusteella on ilmeistä, että aluemaantieteen — ehkä maantieteen yleisemminkin — yksi perustava ongelma liittyy *kielen*, jolla maantieteilijät operoivat, siis edellä esitettyyn maantiede 3:een. Aluemaantieteen kannalta on ongelmallista, että kieli, jota käytetään luonnehtimaan maantieteen tehtäviä ja toiminta-alueita esimerkiksi juuri koululaisille suunnatuissa oppikirjoissa, on hyvin abstraktia. Se kertoo samalla siitä, että kieli on ongelmallinen myös oppikirjoja tekeville maantieteen ammattilaisille: aluemaantieteen (ja alueen) merkityksiä ei ehkä ole riittävästi eritelty. Kostbade (1968) totesi lähes neljännesvuosisata sitten, että aluekäsitteestä on sanottu kovin vähän juuri maantieteen opetuksen kannalta. Aluemaantieteen (suhteellisen!) taantumisen yksi tausta on ollutkin siinä, että se on pitkään tulkittu pikemminkin kouluaineeksi ja tietyksi oppisisällöksi kuin tieteenalaksi (vrt. Buttner 1979). Maantieteellisen toiminnan käytäntö ja maantieteilijöiden käyttämä kieli ovat siis tässä tapauksessa historiallisesti tarkastellen eri tasolla: aluemaantiedettä opetetaan koulutuksen eri tasoilla traditionaalisen käsitteellisen välineistön avulla. Varsinaisen aluemaantieteellisen tutkimuksen tekemisen loikkaa kuitenkin heijastaa tänä päivänä hyvin eri tyyppejä lähtökohtia.

Toinen ongelma liittyy aluemaantieteen metodiin ja niihin tutkimusidealeihin, joita aluemaantieteelle tavallisesti asetetaan. Ehkä keskeisin näistä ideoista on ollut ajatus *synteestistä*. Tässä ei viitata niinkään klassisiin kysymyksenasetteluihin, kuten »onko maantieteilijä kykenevä tekemään alueellisen synteessin», tai »mikä lukemattomista mahdollisista synteeseistä on validi» (vrt. esim. Minshull 1967: 97). Aluemaantieteeseen tyypillisesti liitettävä alueellisen synte-

sin idea on erityisen ongelmallinen, jos ajatteleme sitä yleisemmästä *metodologisesta* näkökulmasta käsin. Metodologialla ymmärretään tässä metodin teoriaa, ts. filosofisesti reflektoitua ja käsitteellistettyä metodien erittelyä.

Koska aluemaantiede traditionaalisissa merkityksessä kattaa sekä luonnon, kulttuurin että yhteiskunnan ilmiöt, aluemaantieteellisessä synteessissä tutkijan pitäisi ideaalisesti pystyä operoimaan sekä luonnontieteellisen, yhteiskuntatieteellisen että humanistisen otteen mukaisesti. Traditionaalisen aluemaantieteen edustajat ovat kuitenkin pyrkineet toimimaan pääsääntöisesti *naturalistisen* metodologian mukaisesti, ts. ennen muuta fyysisen maailman empiirisen havainnoinnin ja tähän perustuvien yleistysten pohjalta. Lopputulosta on usein nimitetty naiiviksi empirismiksi. Ihmisen ja erilaisten yhteisöjen toiminta — kulttuuri — pitää kuitenkin sisällään rakenteellisia ilmiöitä ja suhteita, jotka eivät tule ymmärrettäväksi muuten kuin teoreettisten abstraktioiden hahmottamisen kautta. Näin aluemaantieteen kehittyminen edellyttää myös avarakatseisempaa metodologista otetta tutkimukseen. Juuri tähän on 1980-luvun uusi aluemaantiede tähdannyt.

Aluemaantiede ja systemaattinen maantiede: kontekstien tulkintaa

Varenius nosti jo 17. vuosisadalla esiin jaon yleis- tai systemaattisen maantieteen ja aluemaantieteen välillä. Yleismaantiede ei *kokonaisuutena* ole herättänyt samanlaista keskustelua kuin aluemaantiede. Tämä on tietysti ymmärrettävää. Yleismaantiede ilmaisee käsitteenä ainoastaan sen, että on joukko toisistaan poikkeavia tutkimuskohteita, joita lähestytään systemaattisesti, tavallisesti alueelliseen vertailuun pyrkien. Uusien tutkimuskohteiden ja lähestymistapojen yleistyminen systemaattisen maantieteen piirissä on sen sijaan virittänyt runsaasti filosofis-metodologista keskustelua (ks. esim. Johnston 1986). Tieteenalan kehityksen erittely osoittaa, että alueen olemuksen tulkinta liittyy keskeisesti myös systemaattisen maantieteen ongelmakysymyksiin. Onhan alueellinen metodi, miten se sitten perustellaankin, myös yleismaantieteen keskeisenä lähtökohtana.

Edellä on kartoitettu aluemaantieteen ongelmakenttää paljolti tieteenalan sisäisenä kysymyksenä. Seuraavassa lähtökohtana on kuitenkin ajatus, että juuri maantieteilijöiden aluekäsitteiden muutosten yhteydessä ovat tiivistyneet alue- ja yleismaantieteen syklisen kehityksen ilmentämät

sidokset yhteiskunnalliseen käytäntöön. Maantieteellisen ajattelun historiassa keskustelu tieteenalan peruskäsitteistä näyttää usein liittyneen erilaisten *kriisien* yhteyteen. Kriisit on tässä yhteydessä ymmärrettävä päällekkäisinä pitkäkestoisina prosesseina, jotka voidaan abstrahoida tieteenalan historiasta. Kysymys on itse asiassa 'kestokriiseistä', jotka ovat aika ajoin syklisen kehityksen myötä vahvistuneet ja välillä taas olleet maantieteellisessä ajattelussa taka-alalla. Näiden kriisien esiinnousun myötä tapa ajatella tai toimia tietyllä tavalla on aina vahvistunut.

Ensimmäinen kriisiprosessi on luonteeltaan *tekninen*. Sen yhteydessä aluekäsite on ollut tieteenalan identiteetin toivo ja maantieteen olemassaolon legitimointiväline. Tähän pian tieteenalan institutionalisoitumisen jälkeen alkaneeseen kehitykseen liittyvät pyrkimykset alueen näkemistä maantieteellisen tutkimuksen spesifinä tutkimuskohteena (objekti), maantieteellistä tutkimusta legitimoivana näkökulmana (korologia) tai aineistojen teknisenä luokitteluvälineenä. Habermasin käsitteitä käyttäksämme, kysymys on tällöin teknisestä (tiedon)intressistä, joka realisoituu käsityksessä maantieteestä empiiris-analyttisenä tieteenä; tieteenä, joka ottaa tehtäväkseen maailmaa koskevan informaation, erityisesti luonnontieteellisen tiedon, keräämisen. Tätä tietoa voidaan käyttää hyväksi erilaisten instrumentaalisten tarkoituksien saavuttamisessa. Ensimmäisen kriisin liikkeelle panevana voimana oli aluksi juuri institutionalisoituneen tieteenalan tarve legitimoida itsensä akateemisessa kentässä.

Toista maailmansotaa voidaan pitää tärkeimpänä vedenjakajana yleis- ja aluemaantieteen syklisessä kehityksessä: tietojenkäsittelytekniikoiden nopea kehitys mahdollisti nyt entistä laajempien aineistojen käsittelyn. Nämä aineistot eivät enää olleet luonteeltaan paikallisia tai alueellisia. Filosofinen herääminen positivismiin muodossa nousi esiin ja ennen kaikkea maantieteeltä vaadittiin sovellutuksia mm. alueellisen suunnittelun kehittämiseksi ja yhä nopeammin muuttuvan aluerakenteen haltuunottamiseksi. Aluemaantiede sai leiman, jossa sitä kritisoitiin vanhakantaisuudesta, konservatiivisuudesta ja — teoreettisemmin tulkittuna — reflektioimattoman naiivin empirismin ylläpitämisestä. Tiettyjen maisemaantieteen ja historiallisen maantieteen alojen piirissä aluemaantieteellinen ajattelu kuitenkin eli jatkuvasti (vrt. Guelke 1974), mutta aluemaantiede muuttui nyt sopivaksi ainekseksi juhlapuheisiin.

Jos ajattelemme alueen käsitettä sinänsä, emme pelkästään vanhakantaista aluemaantiedettä, filosofinen ja teoreettinen haaste käsitteen uudel-

leenmuotoilulle tuli positivismiin esiinnousun myötä. Käytännöllinen haaste tuli puolestaan yhdyskuntajärjestelmän yhä nopeutuvan dynamiikan tutkimuksesta. Vastaus haasteeseen oli funktionaalisen alueen käsite, jonka myötä maantiede 'kohtasi' yhdyskuntajärjestelmän ja traditionaalinen holistinen alueen käsite tietyssä mielessä hajosi. Kullekin edellä kuvatuista aluekäsitteistä on ollut luonteenomaista, että ne ontologisesti nousivat ensisijassa tieteenalan perinnöstä ja *tutkijoiden* mielistä — eivät yksilöllisistä tai yhteiskunnallisista käytännöistä ja niissä toimivien toimijoiden tekemisistä.

Toinen aluekäsitteen kestokriisi on rakentunut *ymmärtävän* intressin näkökulmasta. Tässä ei haluta väittää, että maantieteilijät olisivat pyrkineet filosofisesti perusteltuun hermeneuttiseen tutkimusotteeseen — tämä pyrkimys on noussut esille vasta humanistisen maantieteen myötä 1970-luvulta alkaen ja jatkuu 1980-luvulla käydyssä keskustelussa aluemaantieteen olemuksesta (esim. Sayer 1989). Kuitenkin koko yliopisto- ja maantieteen olemassaolon ajan alueelle on etsitty empirismin rajoissa tai nämä tietoisesti ylittäen subjektivistisiä merkityksiä. Jo varhaisen aluemaantieteellisen ajattelun edustajat korostivat alueen (ja maiseman) kaikinpuolisen, myös esteettisen, ymmärtämisen välttämättömyyttä (Paasi 1983). Tämän ajatussuunnan voidaan selvästi katsoa jatkuneen tietyissä kulttuurimaantieteen linjoissa (esimerkiksi ns. kansanomaisten alueiden tutkimus) sekä filosofis-metodologisesti perusteltuina behavioraalisen ja erityisesti humanistisen maantieteen piirissä esitetyissä aluetta ja paikkaa koskevissa pohdinnoissa. Nämä nousivat esille 1960–70-luvuilla (esim. Buttner 1979, Tuan 1975).

Uusin debatti ja kestokriisi ilmentää maantieteellisen ajattelun ja aluekäsitteen tulkintojen hahmottumista — edelleen Habermasin käsitteitä käyttäen — *emansipatorisen* intressin kautta. Alue ei enää ole kiinnostava pelkkänä käsitteenä, jonka teknisten manipulaatioiden avulla tieteenalan olemassaoloa voidaan legitimoida. Se ei myöskään ole kiinnostava itseisarvoisena inhimillisen subjektiviteetin ilmauksena. Sen kiinnostavuus on siinä, missä määrin alueen kategorian kautta hahmotettavissa olevat teoreettiset väitteet ilmaisevat yleisemmin *yhteiskunnallisen käytännön* historiallisesti ehdollisia momentteja, kuten taloudellisia, poliittisia, hallinnollisia ja — yleisemmin — kulttuurisia prosesseja historiallisessa yhteydessään (Paasi 1986, Taylor 1991a). Tämä tarkoittaa sitä, että keskustelun teemat eivät enää ole maantieteen sisäisiä vaan väistämättä yleistä yhteiskuntateoreettista mielenkiintoa

omaavia. Hyvänä esimerkkinä tästä on erityisesti sosiologian ja maantieteen yhteys niin teoreettisessa debatissa kuin myös konkreettisessa tutkimuksessa (esim. Gregory & Urry 1985, vrt. Paasi 1989a).

Maantieteen historiaa tulkiten voidaan siis yleistää todeta, että alue oli varhaisessa keskustelussa looginen (käsitteellinen) ongelma. Tämä liittyi vaiheeseen, jota on oppihistoriassa nimetty ekseptionalismiksi. Tämä viittaa ajankohtaan, jossa maantiede oli ulkoisten yhteiskunnallisten tekijöiden (nationalismi/kolonialismi) seurauksena institutionalisoitunut akateemiseksi disipliniksi, ja jossa oman identiteetin etsintä nosti juuri alueellisen näkökulman identiteetin perustaksi, maantieteen olemassaolon keskeiseksi legitimaatioperustaksi. Samalla aluemaantiede eri merkityksissään nousi esille.

Haaste maantieteen sisäiselle kehitykselle tuli muuttuneelta käytäntösuhteelta, mikä toisen maailmansodan jälkeen ilmeni systemaattisen maantieteen osa-alueiden voimakkaana kehityksenä. Tähän liittyivät tunnetusti kvantitatiivisten metodien esiinmarssi ja vuorovaikutuksen (ja etäisyyden) nousu maantieteen peruskäsitteiksi. Aluekäsite ymmärrettiin uuden lähestymistavan hengessä entistä selvemmin luokitteluvälineenä (esim. Grigg 1967), mihin vaikuttivat juuri tietojenkäsittelytekniikoiden kehitys ja filosofisella tasolla positivismin läpimurto, jotka yhdessä loivat loogisen perustan tälle näkemykselle. Alue riisuttiin alastomaksi niistä synteettisistä ja inhimillisistäkin elementeistä, joita perinteisen aluemaantieteeseen oli liitetty. Ne olivat nyt 'naiivia empirismia'.

1970-luvun loppupuolelta alkaen ja erityisesti 1980-luvun kuluessa aluemaantieteellinen ajattelu on jälleen nostanut päätään — ei kuitenkaan enää perinteiseltä ekseptionalistiselta perustalta. Eräät humanistisen maantieteen edustajat ovat vaatineet aluemaantieteeseen perinteisen ulko-kohtaisen 'outsider'-perspektiivin rinnalle 'insider'-näkökulmaa, joka toisi tarkasteluun mukaan myös alueiden asukkaiden jokapäiväisen elämän (Buttimer 1979). Modernista yhteiskuntateoriasta inspiroituneet maantieteilijät ovat puolestaan korostaneet aluemaantieteen uudistumisen perustana ja lähtökohtana yhteiskunnan ja tilan (ja historian) erottamattomuutta: alue tulisi ymmärtää suhteessa yhteiskunnalliseen käytäntöön sen erottamattomana tapahtumapaikkana (Thrift 1983), historiallisesti ehdollisena prosessina (Pred 1984), institutionalisointiprosessina (Paasi 1986, 1991a), jne. Keskustelulle on ollut leimaa-antavaa korostaa aluejärjestelmää moniulotteisena kokonaisuutena, jossa kukin

alue on osa jatkuvaa alueellisen järjestelmän muutosta (esim. Gregory 1982, Paasi 1991a, Taylor 1988, 1991a, Warf 1988).

Edellä on lyhyesti ja ehkä liiaksikin yksinkertaistaen hahmoteltu oppihistoriallista taustaa, johon kysymykset alueen olemuksesta ja aluemaantieteellisen tutkimuksen metodista asettuvat. Seuraavassa hahmotellaan alueen ongelmaa toisesta näkökulmasta ottamalla esille erilaisia 'alueita', ts. tapoja käsitteellistää alue. Tämä metodologinen tarkastelutapa on perusteltu, koska on tosiasia, että maantieteessä aluekäsitteellä on ollut, voi olla ja tuleekin olla erilaisia merkityksiä. Tämä peruskäsitteitä ja tutkimuskäytäntöjä koskeva pluralismi on — kuten Taylor (1991b) on osuvasti todennut — yksi edellytys sille, että maantiede voi monipuolisesti ja kriittisesti arvioida paitsi tutkimuskohteitaan, myös itseään. Seuraavassa tarkasteltavat alueen ideat eivät ole sellaisenaan välttämättä löydettävissä tietyistä tutkimuksista mutta ne ovat kaikki näkökulmia, jotka ovat tavalla tai toisella olleet esillä puhuttaessa (alue)maantieteellisestä ajattelusta.

Seuraavassa pohditaan kunkin jakson yhteydessä paitsi esitetyn näkökulman legitimaatioperustaa inhimillisessä käytännössä, myös sitä millä tavalla mainittu näkökulma esittäytyy maantieteellisessä tutkimuksessa. Tarkastelussa erotetaan esitieteellinen aluekäsitteily, disiplinaari-keskeiset ja kriittiset aluekäsitteilyt. Näistä ensimmäisessä aluekäsitteily otetaan tavallisesti tutkimuksessa annettuna — siitä nimitys esitieteellinen. Disiplinaari-keskeiset lähestymistavat lähtevät liikkeelle siitä, että alue on ennen muuta tutkijan luoma konstruktio, jota käytetään tutkimuksen metodologisena perusteluna, luokitteluvälineenä tai tulosten esittämisen välineenä — riippumatta siitä, millaisia asioita pyritään tutkimaan. Kriittiset tulokset ovat aluekäsitteilyä, joiden lähtökohtana on inhimillinen käytäntö ja pyrkimys käsitteellistää spatiaalisen todellisuuden rakentumista tätä lähtökohtaa vasten. Näin tämän näkemyksen piiriin kuuluvat yhtä hyvin humanistisen maantieteen kuin yhteiskunta- ja aluemaantieteen myötä esiin nousseet käsitteilyt alueen luonteesta.

Esitieteellinen aluekäsitteily

Alue reflektioimattomana käytännöllisenä valintana

Tämän näkökulman mukaisesti alue tulee (maantieteellisen) tutkimuksen kohteeksi itsensänselvyytenä ilman että aluetta tai sen metodisia tai teoreettisia ulottuvuuksia tutkimusongel-

man kannalta juurikaan pohdittaisiin. Tälle näkökulmalle ei luonnollisesti löydy perusteluita teoriasta, tutkimuskäytännöstä kylläkin: maantieteen eri osa-alueilla on enemmän kuin tavallista tutkia jonkin kylän, kunnan, läänin tai vaikkapa peruskarttalehden pohjalta mekaanisesti rajattua aluetta ilman, että lainkaan pohdittaisiin tutkimusalueen valinnan teoreettista perustelua. Alue, alueellinen näkökulma ja tutkimuksen maantieteellisyys problematisointi jäävät tällöin huomioimatta samaan aikaan kuin tutkimuskohteena oleva ilmiö määrittää metodin.

Tässä kohden monet tutkijat sanovat, että näinhän asian tulee ollakin, siis tutkimusongelma määrittää metodin ja lähestymistavan. Tämä on totta itse tutkimuksen muodollisen toteuttamisen kannalta. Mutta näin meneteltäessä tieteenalan käsitteellinen kehittäminen jää taustalle ja pian kierretään kehää, jossa samaa tutkimusasetelmaa toistetaan kriittikittömästi tai synnytetään 'tieteidenvälisiä' näkökulmia, jotka eivät liity mihinkään tieteenalaan vaan ovat jossakin tieteellisten aktiviteettien välimaastossa. Ns. soveltavan otteen voimakas yleistyminen 1970-luvulta alkaen on esimerkiksi Suomessa lisännyt voimakkaasti tämänkaltaista aluetutkimusta. Tältä osin näkökulma perustuu maantieteeseen kannalta ulkoa käsin määrittävään käytäntösuhteeseen, jossa tieteenalan traditio ja intellektuaalinen perusta ei juurikaan ilmene. Kulttuurimaantieteellisessä tutkimuksessa tämänkaltaiseen tutkimustapaan näyttää usein liittyvän ajatus kohdealueen asukkaiden muodostamasta yhteisöstä ilman että yhteisöllisyyttä tarkemmin spesifioitaisiin. Näin aluetutkimuksessa sivuutetaan sekä maantieteen että esim. tässä tapauksessa sosiologian peruskäsitteet, siis mitä ovat alue ja yhteisö.

Disipliini-keskeiset aluetulkinnat

Alue objektina

Alueen näkeminen objektina on ollut tyyppilistä erityisesti holistiseen tutkimusotteeseen pyrkineessä maisemamaantieteessä, erityisesti saksalaisessa *Landschaft*-maantieteessä. Holistisen katsannon ääripäinä voidaan maantieteellisen ajattelun käytäntösuhteen kannalta pitää yhtäältä maantiedekeskeistä käsitystä alueesta organismina, toisaalta yhteiskunnan näkökulmasta holistisen näkökulman asettumista puhtaaksi ideologiseksi, jolle tieteenalan tarjoama intellektuaalinen perustelu on tarpeen.

Ensin mainitusta voidaan ottaa esille traditio-naaliset näkemykset alueesta eräänlaisena vuo-

rovaikutussuhteiden kenttänä, jossa erilaiset 'voimat' — liittyvät ne sitten luontoperustaan, kulttuuriin tai yhteiskuntaan — kilvoittelevat. Samat näkemykset ovat itse asiassa esillä myös moderneissa systeemiajatteluun perustuvissa aluekäsitelyissä. Yhteiskunnallista käytäntöä ajatellen voimakkain esimerkki on puolestaan natsi-ideologian *Lebensraum*-oppi, jossa organistinen aluekäsitely oli lopulta yhteiskunnallis-ideologinen lähtökohta, ei enää tieteenalan olemassaolon legitimaatioperusta. Geopoliittisiin alueorganismi-ajatuksiin on vähäisemmässä määrin tutustuttu myös Suomessa (Paasi 1990).

Käsitys alueesta organismina ei ole nykyään kovinkaan suosittu maantieteellisessä ajattelussa, sen sijaan yhteiskunnallisessa käytännössä tämä ajatus on esillä vähintäänkin implisiittisesti liittyen yleensä regionalistisen ajattelun voimistumiseen. Esimerkiksi (suomalaisessa) aluepoliittisessa keskustelussa eivät ole harvinaisia sävyt, joissa korostetaan sitä, miten alueet 'persoonallisuutensa' voimalla osallistuvat yhteiskunnalliseen kilvoitteluun tai 'riistävät toisiaan'. Tällöin kompleksiset poliittiset ja taloudelliset prosessit piilotetaan populistisen kielenkäytön sisään. Erilaiset regionalistiset etelä-pohjoinen-dikotomiat ovat tuttuja myös muista maista. Gore (1984) arvioi aluepoliittisessa keskustelussa esiinnouseiden territoriaalisten suunnittelustrategioiden edustavan niinkään eräänlaista organistista näkemystä alueiden olemuksesta. Tällöin alue ikäänkuin peittää persoonallisuutensa voimalla sen, mitä yhteiskunnan sosio-spatiaalinen työnjako tuottaa.

Alue maisemakuvana

Alueella maisemakuvana viitataan tässä jaotukseen, joka voidaan tehdä *Landschaftin* ja *Landschaftsbildin* välillä (Hartshorne 1959, Wagner & Mikesell 1962). Edellinen viittaa alueeseen ensisijassa selvästi rajautuvana objektina (vrt. aluetulkinta 2), jälkimmäinen alueen ilmenty-mään tai kuvaan. Alueella maisemakuvana on ollut maantieteen traditiossa tärkeä merkitys. On huomattava, että tässä yhteydessä alueen ymmärtäminen perseptuaalisena kategoriana viittaa nimenomaan *tutkijan* havaintoon, ei siihen, miten keskivertokansalainen alueen tai maiseman hahmottaa. Näitä on puolestaan tutkittu ns. behavioraalisen ja erityisesti perseptiomaantieteen piirissä.

Alue maisemakuvana palautuu yleensä tiettyyn havaintoajankohtaan, vaikka havaittavien objektien geneesi saattaakin tematisoitua tutkimuksessa eri tavoin. Alue maisema(kuva)na on ollut

maantieteen traditiossa esillä myös toisella tavalla: transformoituvana prosessina. Tällöin pääpaino on ollut sen prosessin jäljittämässä, jonka myötä luonnonmaisema muuttuu kulttuurimaisemaksi. Amerikkalaisen Sauerin (1925) ideat lienevät tunnetuimpia esimerkkejä tämän kaltaisesta ajattelusta. Sauer käytti maisemaa aluekäsitteen synonyyminä. Hän oli kuitenkin kiinnostunut maiseman morfologiasta fenomenaalisenä objektina, ei niinkään teoreettisena ongelmana.

Alue formaalisena luokitteluvälineenä

Maantieteen sisäisen logiikan voidaan sanoa paljolti olleen taustana näkemykselle alueesta (tai alueellisuudesta) ensisijassa ilmiöiden tarkastelutapana tai luokitteluvälineenä, ts. tavallaan metodisena apuvälineenä. Selvimmin tämä näkemys on ollut esillä tutkimuksissa, joissa erilaisten luonnon, kulttuurin tai maisematekijöiden (yksi tai useampia) perustalta on laadittu typologioita, ts. aluejakoja. Esimerkkinä voidaan mainita kulttuurimaantieteen piirissä laaditut kulttuuri-aluejaot ja luonnontieteelliseltä perustalta (mm. ilmasto) laaditut globaalista todellisuutta kuvaavat suuraluejaotukset.

Tämän kaltainen metodiikka on ollut luonteenomaista myös kansalliselle tasolle kytkeytyvälle maantieteelliselle tutkimukselle. Usein tavoitteena on pyrkä aluemaantieteelliseen synteesiin, jolloin aluejakojen aluemaantieteellisenä perustana ovat erilaisten ilmiöiden alueelliset jakautumat. Näiden synteesi tuottaa varsinaisen aluejaon, on kysymys sitten luonnonmaantieteellisistä alueista, kulttuurialueista tai maisema-alueista. Maantieteen metodologian kannalta tarkasteltuna maantieteelle jää tällöin eräänlainen informaationvälittämisrooli ja myös aluekäsite jää tällöin lähinnä tutkijan intuitioon perustuvaksi intellektuaaliseksi luokitteluvälineeksi. Maantieteen traditiossa erityisesti korologisen tradition (osin myös spatiaalisen tradition) edustajat ovat usein mieltäneet aluekäsitteen juuri tällaiseksi mentaaliseksi luokitteluvälineeksi. Näin kytkentä yhteiskunnalliseen käytäntöön ei ole tässä tapauksessa tapahtunut käsitteellisen perustan reflektoinnin kautta vaan mahdollisia muita teitä pitkin — näin erityisesti spatiaalisen tradition piirissä tehdyissä tutkimuksissa, joissa alue on käsitteellistynyt funktionaalisenä luokitteluvälineenä.

Alue funktionaalisenä luokitteluvälineenä

Funktionaalisen alueen ideana on — toisin kuin homogeenisen alueen tapauksessa — kuva-

ta alueen synnyn toiminnallinen perusta: alue syntyy keskuksen ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Funktionaalinen alue on selvemmin maantieteen 'sisäisenä' tuotteena syntyneeseen formaaliseen alueeseen verrattuna askel kohti yhteiskunnallista käytäntöä, koska luokittelujen kohteena ovat juuri yhteiskunnallisen käytännön eri muodoissa syntyvät vaikutusalueet. Kun kysymyksessä ovat tavallisesti päällekkäiset vaikutusalueet, ovat luokitukset luonteeltaan relatiivisia. Funktionaalisten alueiden luokittelukohteena on ollut tietty yhteiskunnallinen prosessi: liike (Hart 1982: 11). On huomattava, että vaikka formaalisten alueiden tapauksessa ajatellaan tutkimuskohteena olevan muodon ja tietyn kuvion, myös formaaliset alueet pitävät sisällään erilaisia fyysisiä ja kulttuurisia prosesseja (mts.).

Maantieteessä alueen muodostuminen funktionaalisen luokittelun välineeksi liittyy spatiaalisen tradition ja kvantitatiivisten tekniikoiden nousuun, mikä yleisemmin heijastaa maantieteen muuttuvaa käytäntösuhdetta. Maantiede muuttui yhä selvemmin ekseptionalistisen roolinsa rinnalla soveltavaksi tieteenalaksi. Maantieteilijät ovat funktionaalisen aluekäsitteen kautta saaneet yhteiskunnallisen käytännön kannalta valtaroolin: funktionaalisten luokittelujen tulokset ovat yleensä olleet tärkeitä perustoja yhteiskunnan aluerakennetta koskevien hallinnollis-poliittisten päätösten näkökulmasta. Metodologisessa mielessä aluekäsitteen olemus ei kuitenkaan muuttunut paljoakaan korologisen maantieteen edustamasta aluekonseptiosta. Alue säilyi edelleen luokitteluvälineenä, joskin perinteinen 'puhtaan tieteen' lähtökohta korvautui osin kytkennällä yhteiskunnalliseen käytäntöön.

Alue yhteisönä

Edellä havaittiin, että alue on käsitetty asukkaidensa muodostamaksi yhteisöksi lähinnä alueorganismiajattelun yhteydessä. Tällöin eivät olleet vieraita holismin sävyttämät ajatukset siitä, miten yhteisö ja alue ovat saman organismin kaksi eri puolta. Maantieteellisen ajattelun historiassa ilmenee kuitenkin myös muita näkökulmia, joissa korostetaan asukkaiden muodostamia alueyhteisöjä, alueellisesti rajoittuneita elämäntapayhteisöjä jne. (Paasi 1986). Voimakkaita viitteitä yhteisöajattelusta sisältyy myös territoriaalisista suunnittelustrategioista käytyyn keskusteluun (Gore 1984: 230).

Selvimmin ajatus alueyhteisöstä ilmenee kuitenkin nykyään kulttuurimaantieteellisissä tutkimuksissa, joissa pyritään kartoittamaan ns. kansanomaisia alueita, ts. tiettyjen alueiden hahmot-

tumista alueiden asukkaiden mielissä. Tyypillistä näiden ns. vernakulaaristen alueiden analyysi on ollut pohjoisamerikkalaisessa kulttuurimaantieteessä, jossa tutkimuksella on pitkä traditio (esim. Gastill 1973, Jordan 1978, Zelinsky 1980, Shortridge 1984). Tutkimuksissa on luonteenomaista pyrkiä jäljittämään alueita sellaisena kuin ne esittäytyvät »keskivertokansalaiselle». Zelinsky (1973) nimittää tällaisia alueita kulttuurialueiksi, jos kohta kulttuurialueen käsite on sekin varsin ongelmallinen.

Vernakulaaristen alueiden tutkimukset eroavat jäljempänä tarkasteltavista perseptiotutkimuksista siinä, että ensiksi mainituissa alueiden olemusta pyritään tavallisesti jäljittämään monenlaisten dokumenttien avulla. Alueita ei siis pyritä purkamaan psykologisten ulottuvuuksien kautta (esim. tiedollinen, asenteellinen), kuten varsinaisissa perseptiotutkimuksissa. Aluemaantieteen yhteydessä hyvä esimerkki tästä ajattelusta on Whiten ja Foscuén (1953) teos »Regional Geography of Anglo-America». Siinä tutkijat tuottavat alueet pyrkimyksensä löytää alueiden ja asukkaiden alueellinen yhteys — alueet eivät ole kiinteitä vaan ovat dynaamisessa liikkeessä.

Tässä yhteydessä on myös mainittava regionalismi, sillä (kulttuurisen) regionalismin tutkimuksessa on usein implisiittisenä olettamuksena alueyhteisöidea, joka tavallisesti redusoidaan kollektiivitajunnan ilmentymäksi. Yhteisökäsite on luonteeltaan ideaalinen, ts. se ei välttämättä koostu aktiivisesti yhteisönä toimivista henkilöistä. Tämän kaltaisella tutkimuksella on ollut voimakas traditio ennen muuta Yhdysvalloissa. Kun tiedämme kulttuurimaantieteen merkityksen yhdysvaltalaisen maantieteen perinteessä, ei olekaan ihme, että regionalismi on jäsentynyt ennen muuta kulttuurisena käsitteenä (esim. Jensen 1952, Gilbert 1960, Robbins et al. 1983, Bradshaw 1988).

Toinen maantieteellisesti kiinnostava regionalismin ulottuvuus on poliittinen: miten alueelliselta perustalta toimivat liikkeet (faktuaaliset yhteisöt) toimivat löytääkseen ratkaisuja taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Myös tähän on maantieteen traditiossa kiinnitetty huomiota (Morgan 1939, Gilbert 1960, Gilbert & Litt 1960, Wirth 1952) ja maantieteen sovellutusten — erityisesti suunnittelukysymysten yhteydessä — se tulee jatkossa vain korostumaan (vrt. Gore 1984).

Alue perseptuaalisena yksikkönä

Alueen ymmärtäminen perseptuaalisena yksikkönä on ollut luonteenomaista ns. perseptio-

maantieteessä tai yleisemmin behavioraalisessa maantieteessä. Nämä eroavat oleellisesti varsinaisesta kulttuurialueita erittelevästä kulttuurimaantieteestä. Perseptiotutkijoiden alue-idea muistuttaa käsitystä alueesta formaalisena tai funktionaalisenä luokitteluvälineenä, tosin tällä kertaa luokittelijana ei ole tutkija vaan 'koehenkilö'. Tutkijan aineistoa ovat koehenkilön tekemät luokitukset. Kiinnostuksen kohteena on alueellinen tietoisuus, josta — samaan tapaan kuin tietoisuudesta ylipäättään — voidaan erottaa tiedollinen (esim. kartografinen representaatio), asenteellinen (esim. alueisiin liittyvät stereotyyptit) ja toiminnallinen ulottuvuus (esim. alueellinen päätöksenteko). Tutkimuskäytännössä nämä ovat saataneet olla tutkimuskohteena erikseen tai samanaikaisesti. Esimerkiksi tilapreferenssitutkimuksissa nämä ulottuvuudet — tai ainakin kaksi ensimmäistä — usein kietoutuvat yhteen. Aluekäsitys näissä tutkimuksissa on tyypillisesti individualistinen. Yksilöiden laatimien alueluokittelujen perustalta on saman tapaisesti kuin perinteisessä aluemaantieteessä pyritty löytämään aluejakoja, esimerkiksi preferenssipintoja (Paasi 1983).

Kriittiset aluetulkinnat

Alue elämismaailman konstituenttina

Humanistisen maantieteen näkökulma alueen olemukseen rakentuu yksilöiden kokemuksen perustalle. Luonteenomaisempaa kuin alueesta puhuminen, humanistisen maantieteen edustajille on operoida paikkakäsitteen kanssa. Käsitteellä *sense of place* on humanistisessa maantieteessä kuvattu paikan ja ihmisen välistä tunneperäistä sidosta (Tuan 1975). Sekä paikka ja ihminen vaikuttavat toisiinsa. Maantieteilijät ovat traditioonalsisesti ymmärtäneet paikan sijaintina tai ainutkertaisena artefaktana. Tuan, samoin kuin monet muutkin humanistimaantieteilijät, on lähtenyt liikkeelle siitä, että myös paikan *kokemuksen* tutkimuksessa on mahdollista operoida siten, että saavutetaan systemaattisen tiedon filosofinen ideaali. Paikka on tällöin ymmärretty monitasoisena kategoriana: Tuanin esimerkit vaihtelevat ihmisen intiiimisfääristä aina kansallisvaltioihin saakka — kuhunkin tasoon kiinnittyvät omat lojaliteetit ja tunteukset. Paikkakäsitteen ontologinen sisältö jäsentyy humanistisen maantieteen edustajille yleensä yksilökeskeisesti. Näin myös paikkakokemuksen rakentumisessa oleellisenä tekijänä oleva sosiaalinen perspektiivi, erilaiset institutionaaliset käytännöt jäävät vähäiselle huomiolle. Varsinaiset filosofiset lähtökoh-

tansa ihmisen paikkasuhteen tulkinnassa humanistimaantieteilijät ovatkin ammentaneet erilaisista ihmiskeskeisistä filosofioista, mm. eksistentiaalisista (ks. Karjalainen 1986).

Ehkä eksplisiittisimmin on alueen olemusta humanistisen maantieteen yhteydessä käsitellyt Buttiner (1979). Hän on korostanut — maantieteelliselle keskustelulle luonteenomaisesti fysikaalisiin analogioihin päätyen — traditionaalisten aluemaantieteen lähestymistapojen edustaneen aika-tila-käsityksiltään newtonlaista maailmankuvaa: aika ja tila tulkitaan siinä erilaisten objektien kehukseksi tai säiliöksi. Vastaavasti positivistisen logiikan mukaan aika-tila on käsitteellistynyt topologisena pintana. Molempien lähestymistapojen tiedonkäsitystä Buttiner on kuvannut »outsider»-näkemukseksi. Buttiner on halunnut maantieteilijöiden omaksuvan positivistisen outsider-käsityksen rinnalla syvällisemmän »insider»-näkemys ja aluetutkimuksen haasteena on näiden dialektisen suhteen analyysi. Insider-perspektiivi viittaa tiettyssä elinympäristössä rakentuvan jokapäiväisen kokemuksen erittelyyn. Buttiner (1979: 158) puolustaa molempien lähestymistapojen tarpeellisuutta siten, että sekä outsider's että insider's näkemykset pitävät sisällään subjektiivisen ja objektiivisen elementin.

Buttinerin (1979) keskustelu edusti ilmestyessään uutta ajatusmallia mutta muut seuraavassa tarkasteltavat kriittiset näkökulmat ovat edenneet huomattavasti pidemmälle alueen olemuksen jäljittämässä. Niiden lähestymistavoissa tutkimusten painopiste on siirtynyt yksilöiden subjektiiviteetistä *toimijoihin* ja *yhteiskunnallisiin prosesseihin*. Samalla on valitettavasti ehkä liiaksikin sosiologisoitu inhimillisen olemisen luonnetta ja aluemaantieteen uusimmat haasteet ovat selvästi sosiaalisen ja »ymmärtävän» tutkimusotteen yhteennivomisessa.

Alue pääoman kasautumisen ilmentymänä

Ajallisesti jotakuinkin samaan aikaan kuin humanistisen maantieteen piirissä pohdittiin sitä, miten spatiaalisuuden inhimillinen kokemus rakentuu, voimistui myös toisen ääripään tutkimus eli radikaalimaantieteen näkökulma. Sen teoreettisena innoittajana oli marxilainen yhteiskunta-teoria. Samaan aikaan kun humanistisen — ja erityisesti behavioraalisen — maantieteen edustajat ajautuivat tutkimusasetelmissaan individualismiin, radikaalinäkökulma ajautui yksilön näkökulmasta toiseen ääripäähän: kaikkein deterministisimmän ekonomistisen tulkinnan mukaan alue on ymmärrettävä suoraviivaisesti pääoman kasautumisprosessin ilmentymäksi. Kuvaavim-

mat esimerkit tästä alueymmärryksestä on kirjoittanut englantilainen Doreen Massey (1978). Massey'n lähtökohta oli traditionaalisen teollisuusmaantieteen kritiikissä ja hän korosti uuden aluetulkinnan välttämättömyyttä. Massey kritisoi voimakkaasti tutkimuksia, jotka lähtivät liikkeelle »annettuna otetuista» alueista:

»... 'regions' are *not* necessarily pre-given to the study of intra-national spatial differentiation'... 'regions must be considered as an effect of analysis; they are thus defined in relation to spatial uneven development in the process of accumulation and its effects on social (including political) relations».

Aluekäsitteen määrittelyn yhteydessä Massey'n (1978, 114, 116) ankara taloudellinen determinismi näkyi selvästi hänen kirjoittaessaan mm. seuraavaa:

»The process which is suggested here begins from the process of accumulation and analyses the production of spatially uneven development without any prespecified regionalization of that space. From analysis on accumulation, it produces concepts of geographical organization in terms of the spatial division of labour... In general terms, there is probably an increasing degree of agreement that analysis should start from accumulation rather than regions».

Jälkiviisaasti voidaan todeta, että Massey'n tuolloin edustama ekonomismi on jäänyt taustalle paitsi hänen itsensä (esim. Massey 1984), myös muiden uuden aluemaantieteen kehittäjien töissä. Syynä tälle on juuri se, että paikallisuus, alueellisuus, ts. *maantieteellisyys* kontingenttina tekijänä on noussut merkittävästi esille. Massey'n (1984: 52) omin sanoin:

»For geography matters. The fact that processes take place over space, the facts of distance or closeness, of geographical variation between areas, of the individual character and meaning of specific places and regions — all these are essential to the operation of social processes themselves».

Eriyistä huomiota paikallisuusteemaan on kiinnitetty ns. *lokaliiteetti* -tutkimuksessa, joka on ammentanut lähtökohtiaan 'masseyläisen' aluetutkimuksen perustalta. Lokaliiteetti-termi viittaa yleisesti keskusteluun, jossa paikallisuuden merkitystä on pohdittu paitsi teorian, myös lukuisien konkreettisten tutkimusten kautta. Näiden tutkimusten myötä on paikallisuuden merkityksestä käyty mm. *Environment and Planning D (Society and Space)* sekä *Antipode*-lehdissä keskustelua, jollaista maantieteen peruskäsitteistä on harvoin käyty (keskustelun konkreettisista ja teoreettisista teemoista ks. Paasi 1989a). Keskustelu lokaliiteetti-teemasta jatkuu ja sen painopis-

te on siirtymässä ekonomistisista tulkinnoista kohti kulttuurin merkitysten analyysiä (esim. *Environment and Planning A* -lehden lokaliteetti-teemanumerossa Duncan & Savage 1991, Jackson 1991, Longhurst 1991, Paasi 1991a, Pratt 1991).

»Maantieteen» ja paikallisuuden teoreettisen ja käytännöllisen merkityksen ovat havainneet 1980-luvun kuluessa paitsi maantieteilijät, myös sosiologit ja muut yhteiskuntatutkijat. Tämä on poikunut eri maissa hedelmällistä yhteistyötä. Tutkimuksissa on tultu siihen tulokseen, että vaikka spatiaaliset suhteet konstituoituvat sosiaalisten ilmiöiden ja luonnonilmiöiden perustalta, spatiaalisia suhteita ei voida redusoida konstituentteihinsa (ks. Duncan 1986, Sayer 1985). Paikalliselle tekijälle jää tärkeä merkitys siinä, miten sosiaaliset prosessit realisoituvat. Paikallisuuden korostaminen ei ole kuitenkaan merkinnyt paikallisuuden itseisarvoisen merkityksen kasvua tutkimuksessa. Se on sen sijaan merkinnyt eri aluetasoilla ilmenevien prosessien tulkintaa ikäänkuin paikallisten 'laboratorioiden' kautta.

Alue yhteiskunnallisen käytännön tapahtumapaikkana

Ajatus alueesta yhteiskunnallisen käytännön tapahtumapaikkana liittyy ennen muuta englantilaisen sosiologian gurun Anthony Giddensin (1984) ajattelun läpimurtoon maantieteellisessä tutkimuksessa. Maantieteilijöiden ajatuksista — ennen kaikkea Hägerstrandin aikamaantieteestä — inspiroitunut Giddens (1979) oli perinteisen sosiologian kritiikissään korostanut sitä, miten yhteiskuntatieteellisessä ajattelussa on ollut tapana sivuuttaa tilan ja osin myös ajan probleemi. Kuitenkin nämä ovat yhteiskunnallisen toiminnan organisoitumisen välttämättömiä konstituentteja. Giddens on ajattelussaan pyrkinyt kehittämään myös yhteiskuntatieteelliseen aluetutkimuksen terminologiaa.

Maantieteessä Gregory (1982) tukeutui väitöskirjassaan näkyvästi Giddensin ajatteluun. Gregory korosti tällöin ennen muuta alueellisen transformaation merkitystä (vrt. myös Gregory 1978). Alueamaantieteen, tai niinkuin hän sitä myös kutsuu, *rekonstruoidun alueamaantieteen*, yhteydessä Giddensin ajatteluun tukeutuu Thrift (1983). Alue viittaa tässä yhteydessä ihmistoiminnan ja sosiaalisten rakenteiden kohtaamispaikkaan, vuorovaikutuksen ilmentymään. Thrift tukeutuu keskeisesti Giddensin *locale*-käsitteeseen pohiessaan uuden alueamaantieteen alueen olmusta. Tämän käsitteen, joka viittaa inhimilli-

sen vuorovaikutuksen erottamattomana osana olevaan fyysiseen alueeseen, Giddens (1979, 1984) oli ottanut käyttöön juuri niiden epämääräisyyksien takia, joita hänen mielestään liittyi maantieteilijöiden perinteisesti käyttämään paikkakäsitteeseen. Todettakoon, että Giddensin kehittämät käsitteet eivät kuitenkaan vastaa siihen, miten alue muotoutuu — se käsittelee pikemminkin sosiaalisia ilmiöitä ja prosesseja, joita näissä jo tuotetuissa konteksteissa tapahtuu.

Alue historiallisesti ehdollisena prosessina

Käsityksen paikasta (alueesta) historiallisesti ehdollisena prosessina esitti Pred (1984). Predin mukaan maantiede on ymmärtänyt paikan tai alueen passiivisena taustana, jossa luonnon ja sosiaalisten prosessien toiminta ja vuorovaikutus tapahtuvat. Myös humanistisen maantieteen edustajien töitä hän kritisoi, koska Predin mielestä näiden tutkimuksissa paikat tai alueet ovat olleet vain 'jäykkiä kokemuksen näyttämöitä'. Itse asiassa Predin kritiikki kohdistuu myös niihin näkemyksiin, joissa paikka tai alue ymmärrettiin vuorovaikutuksen perustaksi — tällaisiahan ovat mm. Giddensin ja Thrifin ajatukset.

Predin kehittämä ratkaisu perustuu kuitenkin paljolti juuri Giddensin kehittämän strukturaaliteorian ja Hägerstrandin aikamaantieteen lähtökohtien yhdistämiseen. Vaikka Pred korostaa sitä, että paikat (tai alueet) ovat jatkuvasti kehittyviä sosiaalisten prosessien ilmentymiä, joita toimijat aktiivisesti uusintavat erilaisten institutionaalisten käytäntöjen kautta, hän ei vastaa siihen kysymykseen, miten alueet (tai paikat) rakentuvat osana alueellisen järjestelmän transformaatiota. Predin (1986) empiirinen tutkimus Skånesta on tässä suhteessa hyvin kuvaava. Tutkimusalueilla tapahtuneiden erilaisten institutionaalisten käytäntöjen perusteellinenkaan erittely ei tuo vastausta tähän kysymykseen.

Historialliset alueet

Historiallisilla alueilla viitataan tässä näkemyksiin, jonka mukaan alueet ovat kokonaisuuksia, jotka syntyvät inhimillisen käytännön tuloksena osaksi aluejärjestelmää, elävät aikansa ja katoavat sen jälkeen alueellisen järjestelmän transformaation kautta. Alueellisesta transformaatiosta on maantieteessä keskusteltu jo pitkään (ks. esim. Gregory 1978, 1982) mutta alueiden rakentumisen merkitystä tässä yhteydessä on pohdittu vasta 1980-luvun loppupuolella. Idea alueellisen järjestelmän transformaatiosta näyttää hedelmälliseltä myös maantiedon kouluopetuksen

kannalta: maapallolla meneillään olevat nopeat mullistukset osoittavat, että maantieteilijöiden tärkeimpiä haasteita on ymmärtää alueellisen transformaation luonne ja tulkita siihen vaikuttavia prosesseja (ks. Lee 1985, Scargill 1985).

Maantieteen piirissä historiallisia alueita on jäljitetty aluksi kirjoittajan kehittelemässä alueiden institutionalisointiteoriassa, jonka kiinnostuksen kohteena olleet erilaiset institutionaaliset käytännöt, joiden kautta alueellisen järjestelmän transformatio tapahtuu ja joiden myötä alueet — eri aluetasoilla — syntyvät ja katoavat (Paasi 1986, 1989b, 1991a, 1991b). Alueiden institutionalisoinnin keskeisinä ulottuvuuksina voidaan pitää niiden territoriaalista, symbolista ja institutionaalista hahmottumista ja lopulta vakiintumista alueellisessa järjestelmässä. Alueiden institutionalisointi osana alueellisen järjestelmän transformatiota merkitsee aina myös deinstitutionalisointia: jonkin alueen tai joidenkin alueiden »katoamista» tai ainakin niiden territoriaalisen, symbolisen ja institutionaalisen merkityksen muutosta erilaisten taloudellisten, poliittisten ja hallinnollisten prosessien seurauksena. Alueiden olemuksen jäljittämiseksi kiinnostuksen kohteena ovat olleet erityisesti eri kestoiset historialliset prosessit, joiden kautta yksilöiden ja ihmisryhmien tarinat kietoutuvat osaksi alueiden institutionalisointikehitystä. Yksilöiden *paikka* rakentuu aina hänen henkilöhistoriansa myötä ja se pitää nykyajan sosiaalisen ja alueellisen liikkuvuuden luonnehtimassa maailmassa tavallisesti sisällään useita 'lokaliteetteja'. Tätä tarkoitusta varten tavoitteena on ollut löytää käsitteellistämisen kautta kulttuuris-sosiaalisia välityskategorioita. Erityisen kiintoisalta tässä suhteessa näyttää maantieteellisessä tutkimuksessa toistaiseksi varsin laiminlyöty sukupolvi-käsite, joka empiirisen tutkimuksen perusteella näyttää antavan mahdollisuuden ymmärtää spatiaalisen kokemuksen vaihtelua alueiden muotoutumisprosessien eri vaiheissa (Paasi 1991b). Maantieteellisessä tutkimuksessa on tyyppillistä tutkia aikaa tässä ja nyt. Kuitenkin sosiaalisen todellisuuden kannalta samanaikaisetkin ilmiöt voivat olla historiallisesti tavallaan eri tasoilla. Esimerkiksi eri sukupolviin kuuluvien henkilöiden voidaan tietyllä hetkellä ajatella elävän erilaisista biografian liittyvistä konstituenteista johtuen tavallaan eri maailmassa, erilaisen spatiaalisen kokemuksen ja merkitysrakenteiden sisäänsä kutomina (Paasi 1991d).

Peter J. Taylor (1988, 1991a) sittemmin on lähestynyt historiallisten alueiden ongelmaa Immanuel Wallersteinin World System -analyysin avulla. Alueiden huomioiminen osana aluejärjestel-

mää nostaa väistämättä esiin kysymyksen eri aluetasojen suhteista. Maantieteen kannalta näitä kysymyksiä on pohtinut ennen muuta Taylor. Hän on pyrkinyt käsitteellistämään World System -analyysin näkökulmasta merkityksellisiä sosio-spatiaalisia tapoja, joiksi hän tunnistaa globaalin talouden tason, jossa aluejärjestelmän transformaation kannalta oleellimmat prosessit tapahtuvat (mm. pääomien kasautuminen), ideologian tason, jossa valtiojärjestelmä kanavoii näitä prosesseja ja yksilöllisen kokemuksen tason, jossa uusintaminen tapahtuu. Paikallinen taso on tietysti myös se viimekätinen taso, jossa esim. taloudelliset prosessit realisoituvat. 'Tuokaa historia takaisin' toteaa Taylor (1989) ja korostaa sitä, miten World system -analyysin avulla voimme asettaa paikalliset tapahtumat historialliseen ja maantieteelliseen yhteyteensä.

Aluemaantieteen tulevaisuuden haasteita

Aluemaantieteen jatkuminen uusissa muodoissaan on maantieteessä tosiasia. Edellä luonnehdituista ongelmista huolimatta aluemaantiede on siten säilyttänyt asemansa ja soveltavilta osiltaan (mm. koulumaantieto) tulee sen myös jatkossa säilyttämään. Yhtä hyvin yliopistotutkijoiden kuin oppikirjoja tekevien opettajien haasteena on löytää oppikirjoihin entistä dynaamisempi ote, joka kykenee välittämään ajatuksena alueiden jatkuvasta muutoksesta. Yliopistomaantieteen piirissä aluemaantieteellinen tutkimus on voimakkaasti elpynyt traditionaalisen aluemaantieteen ja spatiaalisen näkökulman kritiikin kautta. Uusille ajatuksille on etsitty perusteluja esimerkiksi modernista yhteiskuntateoriasta ja uusista filosofisista näkökulmista. Voidaan sanoa, että kaikesta aluemaantiedettä kohtaan esitetystä kriittisestä huolimatta se on tällä hetkellä jopa enemmän kuin pelkkä potentiaali: sitä voidaan pitää yhtenä maantieteellisen tutkimuskäytännön vakavimpana konkreettisena ja intellektuaalisena haasteena.

Aluemaantieteen ongelmassa ei ole kysymys siitä, miten tuottaa elegantimpia kuvauksia alueista, miten tavoittaa alueiden kokemuksen subjektiivisia syvyyksiä tai se, miten alue toimii erilaisen yhteiskunnallisten ja inhimillisten käytäntöjen konstituenttina uusintuen ja transformoituen juuri näiden kautta ihmisen ja luonnon metabolian välityksellä. Ongelma on siinä, miten kaikki nämä perspektiivit ja koko joukko muitakin, mm. klassinen aluetasojen ongelma, huomioidaan tutkimuksessa. Uuden aluemaantieteen kannalta mielenkiintoinen haaste on, miten ana-

lyysi ja kuvaus, nomologiset, lainalaisuuksia et-sivät lähestymistavat ja kontekstuaaliset, ilmiöitä historiallis-paikallis-sosiaalisissa yhteyksissään erittelevät lähestymistavat suhteutuvat toisiinsa (Sayer 1989).

Kirjoitus osoittaa, että aluemaantiede-käsitteen sisältö muuttuu samalla kun itse tutkimuskin muuttuu. Uusi aluemaantiede ei siten ole sama asia kuin traditionaalinen aluemaantiede. Uusi aluemaantiede ei myöskään ole mikään monoliittinen kaava tai empiirisen tutkimuksen proseduur. Voidaan jopa kysyä, onko mielekästä ylipää-tään puhua aluemaantieteestä, koska tällöin tulee ensimmäiseksi mieleen juuri traditionaalinen *kompositionaalinen* näkökulma, jossa aluekuvaukset rakennettiin aluekeskeisesti kerros kerrokselta. Uusi aluemaantiede -nimike on kuitenkin perusteltavissa sillä, että alan tutkijat pyrkivät aktiivisesti teoreettisesti perusteltuun *kontekstuaaliseen* tutkimusotteeseen. Moniolotteisen empiirisen analyysin ja sen perustana olevan teoreettisen käsitteellistämisen prosessin myötä tutkijat pyrkivät uudessa muodossa toteuttamaan synteettisen ideaalia, joka traditionaalisen aluemaantieteen tapauksessa johti yhtäältä — puhtaan empiirisen erittelyn pohjalta — induktiiviseen kuvailuun ja toisaalta — teoreettiselta osaltaan — holismi-mystiikkaan.

Tutkijat reagoivat tieteenalan sisäisen logiikan ja tieteen yhteiskunnallisen toimintaympäristön perustalta nouseviin haasteisiin esittämällä yhä uusia kysymyksiä ja kehittämällä yhä uusia metodologisia näkökulmia tutkimuksiinsa. Uudet kysymykset ja tutkimusvälineet eivät ole periaatteessa sen oikeampia kuin entisetkään, vaan ovat sidoksissa aikaansa ja erilaisiin tutkimusenteon kulttuurisiin konteksteihin. Kukin lähestymistapa sisältää jo itsessään ainekset kritiikilleen ja uusille lähestymistavoille. Se millä tavalla nämä lopulta nousevat esiin, riippuu paitsi tiedeinstituutiosta, joka kontrolloi legitiimien metodologioiden rajoja, myös siitä, millä tavalla tieteen yhteiskunnalliset (taloudelliset, poliittiset ja hallinnolliset) edellytykset rakentuvat ja millaista tutkimusta tuetaan. Vaikka aluemaantieteellisen tutkimuksen tulevaisuuden suuntaviivoja on edellisistä syistä johtuen hankala eritellä, rohkenen kuitenkin lopuksi esittää käsitykseni siitä, mihin aluemaantieteellinen tutkimus on menossa.

Uuden aluemaantieteen kehittäjiä on alusta asti leimannut ekonomismi, joskin sen merkitys tutkimuksissa on vaihdellut. Tulevaisuudessa pyritään entistä selvemmin hahmottamaan alueita, paikkoja ja niitä luovia ja tuhoavia toimijoita kulttuurissa yhteyksissään osana monitasoista spatiaalista järjestelmää. Suuntaviivoja uudelle

kulttuurimaantieteelle on etsitty mm. Jacksonin (1989) teoksessa. Metodologisesti tämä merkitsee mm. lisääntyviä yhteyksiä kulttuurintutkimuksen metodiikkaan, mm. etnografiaan: kvalitatiiviset menetelmät tulevat myös maantieteessä yleistymään (ks. Eyles & Smith 1988). Samoin yleistyvät erilaiset tutkimusaineistot — sellaiset, joita maantieteessä ei ole aiemmin käytetty. Näin perinteisten survey-aineistojen rinnalla yleistyvät erilaiset dokumentit, joista myös maantieteilijät interpretatiivisen metodologian puitteissa löytävät kokonaan uusia tutkimuksellisia näkökulmia. Uusi aluemaantiede ei tule olemaan yksilökeskeistä samassa merkityksessä kuin humanistisen maantieteen edustajien näkemykset saattaisivat antaa olettaa. Yksilöt tulkitaan entistä enemmän kulttuurisen viitekehyksen lävitse aktiivisina kulttuurisina toimijoina — ei niinkään abstraktien spatiaalisten mielikuvien kantajina.

Luonnon merkitys on traditionaalisisessa aluemaantieteessä ollut hyvin materiaallinen ja suuressa määrin myös paikallinen. Ympäristön saastuminen ja siihen liittyvät prosessit nostavat luonnon esiin myös monitasoisena spatio-kulttuurisena kategoriana. Uusi aluemaantiede tuo esiin myös luonnon symboliset ulottuvuudet paikallisessa ja alueellisessa yhteydessään. Tätä kautta maisemakäsitteen ulottuvuudet tulevat korostumaan juuri symbolisessa merkityksessään (ks. Cosgrove & Daniels 1988).

Suurena haasteena uudelle aluemaantieteelle on myös historiallisen tutkimusotteen kehittäminen. Erityisesti tälle asettaa paineita maantieteellisessäkin ajattelussa läpimurtoaan tekevä post-modernin idea, jonka mukaan rationaalisen maailmankuvan rakentamisen ja siihen liittyvien suurten kertomusten aika on ohi, ja jonka mukaan tilallinen kokemus tulee korostumaan ajallisen kustannuksella (Paasi 1991c). Nämä ongelmalliset väitteet nostavat kuitenkin esiin kysymyksiä. Millä tavalla eri kestoiset historialliset prosessit tulee tässä tilanteessa ymmärtää? Millä tavalla alueellinen transformaatio, joka aina ilmentää eri tasoisten historiallisten prosessien kohtaamista, on ymmärrettävissä? Miten erilaiset toimijat, yksilöt, ryhmät ja luokat luovat ja uusintavat tätä prosessia? Siinä muutama kysymys, joihin uuden aluemaantieteen edustajien epäilemättä tulee tulevaisuudessa vastata tai ainakin ottaa kantaa.

KIRJALLISUUS

Bradshaw, M. (1988). *Regions and Regionalism in the United States, Hong Kong.*

- Braudel, F. (1980). *On History*, London.
- Broek, J. O. M. (1965). *Geography: Its Scope and Spirit*, Columbus, Ohio.
- Buttimer, A. (1979). 'Insiders', 'outsiders' and the geography of regional life, in Kuklinski, A *et al.* (eds.) *Regional Dynamics of Socioeconomic Change*, Tampere.
- Cosgrove, D. & S. Daniels, (eds. 1988). *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*, Cambridge.
- Dear, M. (1988). The postmodern challenge: reconstructing human geography, *Transactions of the Institute of British Geographers NS* 13, 262—274.
- DeBlij, H. J. (1974). *Essentials of Geography: Regions and Concepts*, New York.
- DeBlij, H. J. (1981). *Geography: Regions and Concepts*, New York.
- Driver, F. (1988). The historicity of human geography, *Progress in Human Geography* 12, 497—506.
- Duncan, S. (1986). What is locality? *University of Sussex, Urban and Regional Studies WP* 51.
- Duncan, S. & M. Savage, (1991). Introduction: new perspectives on the locality debate, *Environment and Planning A* 23, 155—164.
- English, P. W. (1977). *A Question of Place: World Regional Geography*, New York.
- Entrikin, J. N. (1981). Philosophical issues in the scientific study of regions, in Herbert D. T. & R. J. Johnston (eds.) *Geography and the Environment: Progress in Research and Applications*, vol. IV. London.
- Eyles, J. & D. M. Smith, (1988). *Qualitative Methods in Human Geography*, Cambridge.
- Gastill, R. D. (1973). The Pacific Northwest as a cultural region, *Pacific Northwest Quarterly* 64, 147—162.
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory*, Berkeley.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*, Cambridge.
- Gilbert, A. (1988). A new regional geography in French and English speaking countries, *Progress in Human Geography* 12, 208—228.
- Gilbert, E. W. (1960). The idea of the region, *Geography* 45, 157—175.
- Gilbert, E. W. & B. Litt (1960). Geography and regionalism, in Taylor G. (ed. 1960). *Geography in the Twentieth Century: A Study of Growth, Field, Techniques, Aims and Trends*, London.
- Gore, C. (1984). *Regions in Question: Space, Development Theory and Regional Policy*, London.
- Gregory, D. (1978). *Ideology, Science and Human Geography*, London.
- Gregory, D. (1982). *Regional Transformation and Industrial Revolution: A Geography of the Yorkshire Woollen Industry*, Hong Kong.
- Gregory, D. & J. Urry, (1985 eds.). *Social Relations and Spatial Structures*, London.
- Grigg, D. (1967). Regions, models and classes, in Chorley R. & P. Haggett (eds.). *Models in Geography*, London.
- Guelke, L. (1974). On rethinking historical geography, *Area* 7:2.
- Hart, J. F. (1982). The highest form of the geographer's art, *Annals of the Association of American Geographers* 72, 1—29.
- Hartshorne, R. (1939). The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of Past, *Annals of the Association of American Geographers* 29, 1—491.
- Hartshorne, R. (1959). *Perspectives on the Nature of Geography*, Chicago.
- Hettner, A. (1927). *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*, Breslau.
- Jackson, P. (1989). *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*, London.
- Jackson, P. (1991). Mapping meanings: a cultural critique of locality studies, *Environment and Planning A* 23, 215—228.
- James, P. E. (1954). Introduction: the field of geography, in James P. E. & C. F. Jones (eds.). *American Geography: Inventory and Prospects*, Syracuse NY.
- Jensen, M. (1952 ed.). *Regionalism in America*, Richmond, Virginia.
- Johnston, R. J. (1986). *Philosophy and Human Geography: An Introduction to Contemporary Approaches*, London.
- Johnston, R. J., Hauer, J., G. A. Hoekveld, (1990). *Regional Geography: Current Developments and Future Prospects*, London.
- Jonas, A. (1988). A new regional geography of localities? *Area* 20, 101—110.
- deJong, G. (1962). *Chorological Differentiation as the Fundamental Principle of Geography*, Groningen.
- Jordan, T. (1978). Perceptual regions in Texas, *Geographical Review* 68, 293—307.
- Kant, I. (1923). *Physische Geographie*, in *Kant's Werke Band IX*, Berlin und Leipzig.
- Karjalainen, P. T. (1986). Geodiversity as a Lived World: on the geography of existence, *University of Joensuu, Publications in Social Sciences No. 7*.
- Kostbade, J. T. (1968). The regional concept and geographic education, *Journal of Geography* 67, 6—12.
- Lee, R. (1985). The future of the region: regional geography as education for transformation, in King R. (ed.). *Geographical Futures*, Sheffield.
- Longhurst, B. (1991). Raymond Williams and local cultures, *Environment and Planning A* 23, 229—238.
- Massey, D. (1978). Regionalism: some current issues, *Capital and Class* 6, 106—126.
- Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*, London.
- Minshull, R. (1967). *Regional Geography: Theory and Practice*, London.
- Morgan, F. W. (1939). Three aspects of regional consciousness, *Sociological Review* 31, 68—88.
- Morris, J. W. (1972). *World Geography*, New York.
- Paasi, A. (1983). Maantieteen subjekti? Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nykytematiik-

- kaan, *Joensuun korkeakoulu, historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisu* No. 34.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity, *Fennia* 164, 105—146.
- Paasi, A. (1989a). Lokaliteettitutkimus — maantieteen ja sosiologian uusi yhteys? *Sosiologia* 26, 298—309.
- Paasi, A. (1989b). The constitution of Värtsilä locality, with special emphasis on its institutionalization in Pulliainen K. & H. Sihvo (eds.): *West of East*, Joensuu.
- Paasi, A. (1990). The rise and fall of Finnish geopolitics, *Political Geography Quarterly* 9, 53—65.
- Paasi, A. (1991a). Deconstructing regions: notes on the scales on spatial life, *Environment and Planning A* 23, 239—256.
- Paasi, A. (1991b). The landscape of war and peace: the development of the Finnish-Soviet boundary and its role in the social consciousness of the Finns (forthcoming).
- Paasi, A. (1991c). The sign and its denotations: deconstructing the idea of geography, Mimeo.
- Paasi, A. (1991d). Yhteisötutkimuksen kielestä ja sen metodologisista implikaatioista, *Terra* 103: 3.
- Pratt, A. (1991). Discourses of locality, *Environment and Planning A* 23, 257—266.
- Paul, L. J. (1989 ed.). Post-war development of regional geography, *Nederlandsche Geografische Studies* 86.
- Pred, A. (1984). Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places, *Annals of the Association of American Geographers* 74, 279—297.
- Pred, A. (1986). *Place, Practice and Structure*, Oxford.
- Pudup, M. B. (1988). Arguments within regional geography, *Progress in Human Geography* 12, 369—390.
- Ricoeur, P. (1988). *Time and Narrative, Vol. 3*, Chicago and London.
- Robbins, W. G., Frank R. J. & R. E. Ross, (1983 eds.). *Regionalism and the Pacific Northwest*, Corvallis, Oregon.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape, in Leighly J. (ed. 1963). *Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer*, Berkeley and LA.
- Sayer, A. (1984). *Method in Social Science*, London.
- Sayer, A. (1985). The difference that space makes, in Gregory D. & J. Urry (eds.). *Social Relations and Spatial Structures*, London.
- Sayer, A. (1989). The 'new' regional geography and the problems of narrative, *Environment and Planning D: Society and Space* 7, 253—276.
- Scargill, D. I. (1985). Space, place and region: towards a transformed regional geography, *Geography* 70, 138—141.
- Shortridge, J. (1984). The emergence of 'Middle West' as an American regional label, *Annals of the Association of American Geographers* 74, 209—220.
- Smith, N. (1987). Dangers of the empirical turn: some comments on the CURS initiative, *Antipode* 19: 1.
- Smith, N. (1990). *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*, Cambridge.
- Taylor, P. (1985). *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*, London.
- Taylor, P. (1988). World-system analysis and regional geography, *Professional Geographer* 40, 259—265.
- Taylor, P. (1989). The error of developmentalism in human geography, in Walford R & D Gregory (eds.) *Horizons in Human Geography*, London.
- Taylor, P. J. (1991a). A theory and practice of regions: the case of Europe, *Environment and Planning D: Society and Space* 9, 183—195.
- Taylor, P. J. (1991b). A future for geography, *Terra* 103, 21—31.
- Thrift, N. (1983). On the determination of social action in space and time, *Environment and Planning D: Society and Space* 1, 23—57.
- Thrift, N. (1989). Taking aim at the heart of region, mimeo.
- Thrift, N. (1990). For a new regional geography, *Progress in Human Geography* 14, 272—279.
- Treballs de la Societat Catalana de Geografia (21): Número especial dedicat al Curs de Geografia Regional de Girona 1989 (1990), Barcelona.
- Tuan, Y-F. (1975). Place: an experiential perspective, *The Geographical Review* 65, 151—165.
- Wagner, P. L. & M. Mikesell (eds. 1962). *Readings in Cultural Geography*, Chicago.
- Warf, B. (1988). Regional transformation, everyday life, and Pacific Northwest lumber production, *Annals of the Association of American Geographers* 78, 326—346.
- Webber, M. J. (1985). Regional production and the production of regions: the case of steeltown, in Scott A. J. & M. Storper (eds.). *Production, Work, Territory: The Geographical Anatomy of Industrial Capitalism*, London.
- Wheeler, J. H. et al. (1961). *Regional Geography of the World*, New York.
- White, C. L. & E. J. Foscue, (1955). *Regional Geography of Anglo-America*, New York.
- Wirth, L. (1952). The limitations of regionalism, in Jensen M. (ed.). *Regionalism in America*, Richmond, Virginia.
- Wooldridge, S. W. & W. Gordon East (1958). *The Spirit and Purpose of Geography*, London.
- Zelinsky, W. (1973). *The Cultural Geography of the United States*, Englewood Cliffs NJ.
- Zelinsky, W. (1980). North America's vernacular regions, *Annals of the Association of American Geographers* 70, 1—16.